

Turkish Journal of Shiite Studies

ISSN: 2687-1882 Cilt | Volume: 5 Sayı | Issue: 2 Aralık | December 2023

Şehba Yazıcı'nın İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru İsimli Kitaba Yazdığı Kitap İncelemesindeki Eleştirilerine Kitabın Yazarının Cevabı

The Response of Author of the Book, to Şehba Yazıcı's Criticisms in His Book Review of the Book Called
The Conception of the Companions in al-Shī'ah al-Imāmīyah

Abdulalim DEMİR

<https://orcid.org/0000-0002-6815-7739> | abdulalimdemir@hotmail.com

Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı, Muş/TÜRKİYE
Assist. Professor, Muş Alparslan University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Hadith, Muş/TÜRKİYE

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Editöre Mektup / Letter to the Editor

Geliş Tarihi | Date Received: 06.12.2023

Kabul Tarihi | Date Accepted: 29.12.2023

Yayın Tarihi | Date Published: 31.12.2023

Atıf | Citation: Demir, Abdulalim. "Şehba Yazıcı'nın İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru İsimli Kitaba Yazdığı Kitap İncelemesindeki Eleştirilerine Kitabın Yazarının Cevabı". *Turkish Journal of Shiite Studies* 5/2 (Aralık 2023): 172-185.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır.

Copyright & License: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 license.

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/siader> **mailto:** turkishshiiestudies@gmail.com

Öz

Büyük emek ve uzun soluklu bir çalışmanın sonucunda ortaya çıkan, Türkiye'nin alanında en saygın olan hocalarının önünde başarı ile savunulan ve Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları tarafından basılan çalışmamıza Sayın Şehba Yazıcı'nın hazırladığı kitap incelemesinde esere yapılan bazı eleştiriler kitabın değerine ve emeğe hanel getirebileceği endişesi bu nameyi yazmayı gerekli kılmıştır. Bu mektup onun bazı tenkitlerine cevap verme hüviyetine sahiptir.

Anahtar Kelimeler: İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru, Abdulalim Demir, Şehba Yazıcı.

Abstract

In the book review made by Dear Şehba Yazıcı about our work, which was produced as a result of a great effort and long-term work, was successfully defended in front of the most respected academicians in Turkey's field, and was published by Turkish Religious Foundation Publications, there was a concern that some criticisms made to the work might harm the value and effort of the book. It made it necessary to write this letter. This letter has the capacity to respond to his criticisms.

Keywords: The al-Şahâbah's Conception in al-Imâmîyah al-Shî'ah, Abdulalim Demir, Şehba Yazıcı.

Giriş

Allah'ın kitabı dışında diğer kitap ve çalışmaların hemen hepsinde eksiklikler bulunabilir. Yazarların büyük fedakârlıklar ve uzun mesailerle güçleri ölçüsünce noksanlıklarını minimize etmeye çalışmalarına rağmen eksiklikleri sifra indirmeleri neredeyse imkânsızdır. Dolayısıyla çalışmamızda da bazı eksikliklerin ya da tenkit edilebilecek noktaların bulunması normaldir. Ancak herhangi bir çalışmayı eleştirmek için eleştirmek, kendisini ve görüşlerini temel doğru olarak görüp yazarını yanlış görmek, onu bir tarafın savunucusu yapmak, ilmî nezaketi elden bırakıp kesin yargılarda bulunmanın tenkit sınırlarını aşacağı ehline müsellemidir.

İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı'nda doktora öğrencisi olan Şehba Yazıcı, *İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru* isimli kitabımız için bir kitap incelemesi hazırlamıştır. Sayın Yazıcı'ya bu çalışması sebebiyle teşekkür eder, başarılarının devamını dileriz. Onun çalışmaya yönelik bazı tespit ve eleştirilerine katılmakla birlikte katılmadığımız bazı konuları ise aşağıda başlık açmadan belli bir örgü içerisinde ele alacağız. Kimi tenkitleri kanaatimizce hadis alanına yabancı olması, çalışmayı bütünlük

içerisinde okumaması ile kimisi ise yazarı Ehl-i Sünnet savunucusu olarak görmesiyle açıklanabilir.

Sayın Yazıcı, kitap eleştirisinde ağırlıklı olarak bizleri Ehl-i Sünnet savunucusu olarak lanse etmektedir. Örneğin o, Ehl-i Sünnet görüşleriyle kıyaslar yaptığımızı, zaman zaman Şîa görüşlerini Ehl-i Sünnet'i merkeze alarak işlediğimizi iddia etmektedir.¹ Onun iddiasının aksine gerektilçe Ehl-i Sünnet kaynaklarına başvurulduğu, çalışmada şu şekilde açıklanmıştır: "Bu kitap mukayeseli bir çalışma olmadığı için İmâmiyye Şîası kaynakları esas alınmıştır."² Kitap, 620 sayfadan oluşan oldukça hacimli bir yapıya sahiptir. Eğer Ehl-i Sünnet'le mukayese yapılmış olsaydı tez nerdeyse iki katına çıkmış olacaktı. Dolayısıyla bu iddia akim kalmaktadır. Ayrıca kitapta hiçbir görüş merkeze alınmamış, bilimsel kriterlerin gereklerine bağlı kalınarak eser yazılmıştır. Bu da çalışmanın girişinde açık bir şekilde ifade edilmiştir.³ Nitekim İmâmiyye mezhebine mensup alanın uzmanı iki akademisyen ve bir yazar çalışmayı okuyup katkı sunarken Yazıcı'nın iddiasını ya da bu iddiaya benzer bir düşünceyi esere yöneltmemişlerdir.

Yazıcı, kavramları açıklarken bizim referans kaynaklarımızın daha çok Ehl-i Sünnet'ten olduğunu ve onların yaklaşımını önemseydiğimizi iddia etmektedir (s. 59-60). Oysa çalışmanın üzerine bina edildiği kavramları girişte Ehl-i Sünnet ve Şîa ekollerinin onlara yükledikleri anlamlar çerçevesinde ve buna işaret eden başlıklarla ele aldık. Bununla çalışmayı okuyanın zihninde kavramla ilgili bilgilerin şekillenmesini ve ona göre eserden azami derecede istifade etmesini istedik. Ehl-i Sünnet'in kavrama yüklediği anlamları incelerken Ehl-i Sünnet'in, Şîa'nın kavrama yüklediği manaları incelerken Şîa kaynaklarına başvurduk. Zaten bunun dışında daha iyi bir yöntem takip edilemezdi. Yazıcı, ilk önce Ehl-i Sünnet'in kavramlara yüklediği anlamı ele aldığımızdan böyle bir yanılığa kapılmış olabilir. Tezlerdeki genel teamülün de böyle olduğunu düşünüyoruz. Yazıcı'nın çalışmamızdan aktardığı bilgiler bile (s. 61) hiçbir mezhebi merkeze almadığımızı, aksine bilimsel metodu öncelediğimizi göstermektedir.

Yazıcı, anlatımın odağının Ehl-i Sünnet cihetinin görüşlerine doğru kaydığını, Şîa algısının Ehl-i Sünnet ile kıyasının kitabın temel problemleri arasında yer almadığını, Giriş bölümünde buna işaret edilmediğini belirtmektedir (s. 60). Hâlbuki çalışmada mukayese yapmayacağımızı belirtmenin yanı sıra ihtiyaca binaen gerek duyulan yerlerde Ehl-i Sünnet kaynaklarından da faydalanma yoluna gidileceğini belirtmiştik.⁴ Kavramları ekollere göre açıklayıp değerlendirmek, her

¹ Şehba Yazıcı, "Abdulalim Demir, *İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.", *Turkish Journal of Shiite Studies* 5/1 (30 Haziran 2023), 57.

² Abdulalim Demir, *İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 7.

³ Demir, *İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru*, 13.

⁴ Demir, *İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru*, 7.

tezde var olan bir teamüldür. Türkiye ve İran’da yapılan çalışmalara bakıldığında onlarda da ağırlıklı olarak aynı durum söz konusudur. Dolayısıyla bu, çalışma için bir eksiklikten ziyade zenginliktir. Kavramların girişte değerlendirilmesi buna binâendir.

Yazıcı, “Muhaddisler ve fakihlerin sahâbe kavramına yaklaşımını kıyaslamasının amacı belirsizdir. Çünkü her iki yaklaşım Ehl-i Sünnet’e aittir.” (s. 60) sözleriyle bize eleştiri getirmektedir. Ehl-i Sünnet muhaddislerinin ve fakihlerinin sahâbe tanımları ve onlardan gelen rivayetlere yaklaşımları birbirinden farklı olduğundan her iki yaklaşım Ehl-i Sünnet başlığı altında işlenmiştir. Eğer bir tarafın yaklaşımına değinilip diğerininki göz ardı edilseydi eksiklik olacaktı. İki yaklaşım bilindikten sonra Şîa’nın yaklaşımını anlamak kolaylaşmaktadır. Dolayısıyla kıyaslama amacının açık olduğunu düşünüyoruz. Yazıcı’nın “Kavramların tanıtımında okuyucuyu ana konudan uzaklaştıran genişletme metodu yazar tarafından izah da edilmemiştir.” (s. 60) görüşüne kısmen katılmakla birlikte tez yazımında kavramları derinlemesine incelemek alanda teamül olarak var olan bir gerçekliktir. Bu kimi zaman Yazıcı’nın da belirttiği gibi akışı bozabilmektedir. Aslında İngiltere gibi bazı batılı ülkelerde tez yazımı için giriş ve kavramsal çerçeveye gerek olup olmadığı tartışılmış ve direkt birinci bölümle başlanması gerektiğini belirtenler olmuştur. Ancak bu düşünce henüz ülkemizde de kabul görececek seviyeye gelmemiştir.

Çalışmada yapılan bir kıyastan hareketle Ehl-i Sünnet’le kıyasın önemli olduğunu Yazıcı da belirtmiştir (s. 61). Girişte gerekli görülen yerlerde gerektiği kadar mukayesenin yapılacağını belirtmiştik. Yazıcı, “Şîi müelliflerin Şîi oldukları belirtilmeden metinde geçiş yapılması okuyucunun görüşleri tanınması bakımından bir güçlük” meydana getirdiğini iddia etmektedir (s. 61). Bu güçlüğü ortadan kaldırmak için kavramsal çerçeve uzun tutulmuş ve kavramlara ekollerin yüklediği anlamlar izah edilmiştir. Girişi ve kavramları okuyan biri, hangi görüşün hangi mezhebe ait olduğunu ayırt edebilir. Ayrıca çalışmada kavramsal çerçevenin Ehl-i Sünnet’i ilgilendiren başlıkları hariç eserde geçen müelliflerin kahir ekseriyeti Şîa mezhebindedir. Dolayısıyla büyük bir güçlüğün meydana geleceğini düşünmüyoruz.

Yazıcı “İlk Öncüler” başlığın altında yaptığımız yorumdan hareketle bizi “Ehl-i Sünnet görüşünü benimseyerek...” (s. 64) ifadeleriyle eleştirmektedir. Oysa ilgili yerde “Ehl-i Sünnet şöyle demektedir.” ya da “haklıdır” gibi bir ifade geçmemektedir. Yapılan yorumla, Ehl-i Sünnet’e yaklaşmış demesi daha ilmî olurdu. Ayrıca çalışmanın başka yerlerinde de “Şu yorumuyla Şîa görüşüne yaklaşmıştır.” deseydi daha objektif olabilirdi.

Yazıcı, “Eser, İmâmiyye Şîası’na dair önemli tespitler yapmakla birlikte eserin hacmini işlediği konunun derinine doğru değil, Ehl-i Sünnet cihetinin görüşlerine doğru genişletmiştir. Kanaatimizce bu husus, eserin temel problemidir. Şîi iddialara cevap verme kaygısı kendisini hissettirmektedir.” (s. 77) ifadeleri öznel

yaklaşımının sonucudur. Onun ifade ettiği şu sözleri bunları nakzetmektedir: “Ehl-i Sünnet merkezli bir mukayeseden ziyade Şîa yaklaşımını öne çıkaran tasnif dikkat çekmektedir. Bu bölümde yazar, sahâbenin irtidat ettiğine dair Şîî görüşü önemsemiş görünmektedir.” (s. 65). “Yazar İmâmiyye'nin görüşünün, ashâbın tamamını küfürle itham eden gulât kesimlerin görüşü ile sahâbenin tamamını adil kabul eden Ehl-i Sünnet'in görüşünün arasında bir görüş olduğunu tespit etmiştir.” (s. 60-61). Ayrıca eserin kaynakçasını derinlemesine inceleyince böyle bir yargıya varmayabilirdi. İddiasının aksine “Şîî iddialara cevap verme kaygısı” taşımamakta yer yer eserde onun da ifade ettiği gibi Şîa'ya hak verildiği yerler bulunmaktadır. Bu da ilmin bir gereğidir.

Yazıcı, tabakât ve ricâl kaynaklarını Sünnî kaynaklar olarak değerlendirdiğimizi (s. 59) iddia etmekte hâlbuki kendisinin de işaret ettiği sayfada mezheplere göre ayrıma gidilmediği gibi her iki ekolün de kabul ettiği eserlere aynı başlıkta yer verilmiştir.⁵ Ehlince malum olduğu üzere Şîa'da sahâbe tabakâtı ile ilgili çalışmalar çok yenidir. İlgili sayfada buna değinilmiş ve Şîa'nın yazdığı sahâbe tabakâtları da tanıtılmıştır.

Yazıcı, eserde aktardığımız Şîî yazarların değerlendirmelerini yorumlarımız gibi algılamıştır. Örneğin, “Resulullah'ın Hz. Âişe hakkında yapılan dedikoduların etkisinde kalıp kalmadığını tartışan yazar, onun bu dedikoduların etkisiyle hareket ettiği ile ilgili haberlerin Resulullah'ın ismet sıfatı ile bağdaşmadığı kanaatini izhar etmiş ve bu haberleri reddetmiştir.” (s. 62). Yazıcı'nın aktardığı bu görüşleri biz çağdaş Şîî âlimlere referansta bulunarak açıklamıştık.⁶

Yazıcı, İfk hadisesi ile ilgili haberlerin sahâbenin adaletiyle bir ilgisinin olmadığını metin içinde de böyle bir bağlamın kurulamadığını iddia etmektedir (s. 62). Oysa daha bölümün başında -Yazıcı da buna değindi- Şîa, sahâbîlerin hepsini tek tek ele alıp değerlendirilmesi gerektiğinden bahsederken bu düşüncelerini İfk hadisesinin de içerisinde bulunduğu sahâbîlerin adaletine etki eden olaylar başlığında açıkladığımız meseleler üzerinden temellendirmektedir. Bağlantı gayet açıktır. Öneme binaen konu etraflıca ele alınmıştır. Bu okuyucunun dikkatini dağıtmak yerine onu konunun içerisine çekme amacı taşımaktadır. Yazıcı, İfk hadisesinde ismi geçen Hamne bint Cahş, Hassân b. Sâbit ve Mistah b. Üsâse adlı sahâbîlerin Resulullah'tan hadis nakletmeleriyle bilinen sahâbîlerden olmadığını onlardan nakledilen hadis rivayeti sayısının oldukça düşük olduğundan bahsetmektedir (s. 62). Müksirûn sahâbîlerin dışında kalan sahâbîlerin ezici çoğunluğu zaten bir veya iki hadis rivayet ettiği ehlince bilinmektedir. Dolayısıyla bahsi geçen sahâbîlerden rivayetin az olmasının İfk hadisesiyle bir bağlantısı

⁵ Demir, *İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru*, 9.

⁶ Demir, *İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru*, 129-130.

bulunmamaktadır. Rivayetin içerisinde ismi geçen Abdullah b. Übey'i Yazıcı, "Yazarın ele aldığı râvilerden biri olan Abdullah b. Übey ise münafıklığı ile bilinmektedir." (s. 62) diyerek metin içerisinde ismi geçen kişiyi râvi olarak algılamıştır. Bilindiği üzere rivayetin kabul şartlarından birisi de râvinin Müslüman olmasıdır. İsmi rivayet metninde geçmesi râvi olduğu anlamına gelmemektedir. Zaten ilgili yerde râvi olduğuna dair herhangi bir bilgide geçmemektedir. Yazıcı'nın "kabul etmedikleri bir hadiseye göre şahısları değerlendirdikleri iddiası doğru olmasa gerektir." (s. 62-63) ifadeleri alana yabancı olduğunu ihsas ettirmektedir. İfk hadisesi Şîa'nın hadis kitaplarında geçmese bile Nûr sûresinin ilgili ayetlerini tefsir eden rivayet tefsirlerinde ve sahâbenin adaletini konu eden çalışmalarda geçmektedir. Onların konuya yaklaşımları "Şîa Tefsirlerinde İfk Hadisesi" başlığında detaylı bir biçimde anlatılmıştır. Bir kısım Şîf müellifler İfk âyetlerinin Hz. Âişe'nin Hz. Mâriye'ye attığı iftira sonucu indiğini ileri sürerek onu cerh etmişlerdir. Bu sadece onu cerh etmelerinin bir sebebidir, onun dışında -Yazıcı'nın da eserinde tespit ettiği üzere- daha başka sebepleri de bulunmaktadır. İfk hadisesinde ismi geçen sahâbîleri de Şîa örnek getirerek bütün sahâbîlerin adil olarak kabul edilmemesi gerektiğini savunduğundan konu incelenmiştir. Kitabın ilgili yerlerinde detaylı ele alındığı üzere, Şîa içerisinde İfk hadisesini Ehl-i Sünnet'e uygun olarak açıklayanlar olduğu gibi onu Hz. Âişe'nin (!) Hz. Mariye'ye attığı iftira ile açıklayanlar da bulunmaktadır. İfk hadisesinde hiçbir olayı dikkate almadan âyetleri yorumlayan az sayıda müfessir de bulunmaktadır. Ancak bu bütün müfessirlere teşmil edilemez. Çalışmada üç yaklaşım ayrıntılı olarak işlenmiştir. Şîa'nın İfk hadisesine ismi karışanlardan rivayet almaması onları adil olarak kabul etmediği anlamına gelmektedir. Şîa rivayet alsaydı sahâbîlerin adaletiyle ilgili savunmuş oldukları tezleriyle çelişmiş olacaktı. Başlık biraz daha dikkatli okunsaydı sahâbenin adaletiyle bağlantısı kolaylıkla görülecekti.

"İmâmiyye'nin Sahâbîleri Ta'dîl Eden Âyetler ve Rivayetlere Yaklaşımı" başlığımızı "yazar burada ele aldığı âyet ve rivayetlerin sahâbeyi ta'dîl ettiği iddialarının Ehl-i Sünnet'e ait olduğunu başlığa yansıtmamıştır." (s. 63) şeklinde eleştirmektedir. Ehlince malum olduğu üzere her şeyi başlığa yansıtmak mümkün değildir. Girişte ya da uygun bir yerde buna değinilir. Biz de hem eserin girişinde⁷ hem de başlığın altında değindik.⁸ Onun belirttiği "Bunların kesin bilgiden ziyade birer görüşü temsil ettikleri başlıkta da ihsas ettirilmelidir." (s. 63) ifadesi her başlık ve düşünce için yapılması güç olduğu ehlince bilinmektedir. Yazıcı, hangi kaynaklara başvurulmadığını belirtmeden, "yazar, söz konusu âyetlerin sahâbeyi ta'dîl ettiği görüşünün hangi Sünnî müelliflere ait olduğuna dair çok az referans

⁷ Demir, *İmâmiyye Şîasi'nda Sahâbe Tasavvuru*, 11.

⁸ Demir, *İmâmiyye Şîasi'nda Sahâbe Tasavvuru*, 221.

kullanmıştır.” (s. 63) iddia etmesi kanaatimizce onun adına bir eksiklik olarak görülmelidir.

Yazıcı, “Allah’ın sahâbe üzerinden ümmete mesaj verdiği” ifadelerimizi sorunlu görerek şöyle demiştir: “Oysa bu ifadeler, sahâbenin davranışlarını ilahî saiklerle ilişkilendirme riski barındırmaktadır. Bu açıdan ele alındığında sahâbenin ilahî bir güçle yönlendirildiği, Allah’ın takdiri ile iyilik ettikleri veya hata işledikleri ve bunun diğer insanlığın ders çıkarması amacına matuf olduğu düşünceleri doğmaktadır.” (s. 67) Yazıcı’nın bu ifadeleriyle zorlama bir yorum yaptığı görülmektedir. Zira kastımız sahâbîlerin Kur’ân ve sünnet’i ilk hayata aktaranlar olduklarını belirtmek suretiyle Müslümanlar için din konusunda rol model olduklarını ifade etmektir. Kur’ân’ın da onlar üzerinden ümmete dini ilgilendiren meselelerde birçok mesaj verdiği ehlince müsellemdir.

Yazıcı söylediklerini gerekçelendirmeden, “Bu paragraf bağlamdan kopuktur.” (s. 66) demektedir. Oysa hangi yönden bağlamından kopuk olduğunu söylemesi ondan beklenmektedir. O, yorumdan önce verilen rivayetleri görmezden gelerek “Her üç yorum da herhangi bir bilgi üzerine geliştirilmemiştir.” şeklindeki ifadesi sorunludur (s. 72). Yorum geliştirilirken hem rivayetler hem de yorumcunun ilmî mükteşebatının göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Aynı şekilde “Hz. Ebû Bekir’in Kureyş’in ileri gelenlerinden olmasından dolayı çardakta tutulduğu yorumu ise sorunludur.” (s. 72) Neden sorunlu olduğuna değinmemiştir. Yazıcı, Şîî müfessir Mekârim Şîrâzî’nin tefsirinden faydalanarak oluşturduğumuz maddeleri “Şîî görüşleri ile bağlamı kurulmamıştır.” (s. 67) şeklindeki eleştirisini alana yabancı olduğuna yormak mümkündür. Zira orada aktarılan görüşler Şîa kaynaklarından süzülmüştür.

Şîa’nın sahâbeyi cerh ederken Hz. Peygamber’in affedip affetmediğiyle ilgilenmeden “aralarında casusluk yapanlar da vardır” iddialarına verdiğimiz örneğe şu itirazı getirmektedir: “Resulullah’ın affi ile sonuçlanmış, Şîîler tarafından da itham sebebi olarak kullanılmamışsa bu tasnifte yer alması da gerekli değildir.” (s. 67) itirazı yerinde olmakla birlikte Şîa affetme konusuyla ilgilenmeden mezkûr örnekten hareketle daha başka casusların da olabileceğini ileri sürerek sahâbîlerin hepsinin adalet açısından aynı kefeye konulamayacağını belirtmektedir. Eleştirilerimizde “zaman zaman öznel ifadelerin de yer aldığını” (s. 75) belirtirken kendisinin yaptıklarının da öznel eleştiri olduğunu hatırlatmakta fayda vardır.

Yazıcı, “yazarın bu bölümün başında Şîa’nın sahâbeyi ta’dîl etmesinden kastını izah etmemiş olması bu anlatımda bir muğlaklık meydana getirmiştir.” (s. 68) demektedir. Hâlbuki hem girişte⁹ hem de ikinci bölümde *İmâmiyye Şîası'nda*

⁹ Demir, *İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru*, 12.

cerh ve ta'dilin ortaya çıkış tarihine kısaca değinilmiştir.¹⁰ Hadis alanına aşına olan herkes cerh ve ta'dilin anlamını bilebilir ya da az bir araştırmayla öğrenebilir. Yazıcı'nın "Yazarın ta'dil kavramını hadis ilmine mahsus mu kullandığı, yoksa Şîa'da ta'dilin masumluk gibi bir anlam mı taşıdığı konusunu müphem bıraktığı görülmektedir." (s. 68) eleştirisine şu şekilde cevap verilebilir: Ta'dil her iki ekolde kullanılan bir kavram olmasına rağmen hiçbiri ona masumluk anlamı yüklememiştir. Şîa'nın masum kabul ettiği sahâbîler belli olup çalışmada müstakil bir başlıkta ele alınmıştır. Çalışma hadis alanında yapıldığından çalışmadaki ta'dilden kasıt hadisçilerin kavrama yüklediği anlamlardır. Yazıcı'nın "Mikdâd b. Esved'in biyografisinde Resulullah'ın ta'dil etmesi, Hz. Ali'nin ta'dil etmesi şeklinde ifadeler kullanan yazar, bu ifadelerin Şîa müelliflerine mi ait olduğunu belirlememiştir." (s. 68) Şîa kaynaklarında geçen rivayetlerden hareketle başlıklandırma tarafımızca yapılmış ve ilgili eserlere atıfta (dipnot 223-229 ve 280-285) bulunmuştur. Ayrıca İmamiyye Şîası alanında yazılan bir çalışmanın her yerine Şîa'ya göre yazmaya gerek olmadığı düşünüyoruz. Ta'dil ile neyin kastedildiğini alanda çalışan herkes bilebilir düşüncesiyle yapılmamıştır. Ayrıca doktora tezinde her kavramın açıklanması hacmi arttıracacağı gibi okuyucuyu da yorabilir.

Yazıcı, "cerh ve ta'dil edilen sahâbîlerin o yönlerine işaret eden kısa biyografilerini aktarmamızın gerekçesine değindikten sonra bu biyografilerin Şîa kaynaklarından derlenmiş olmasının Şîa'nın sahâbe tasavvurunu tamamlayıcı bir parça olabileceğini ancak yazar bu bilgileri daha çok kendisinin Ehl-i Sünnet'e ait olduklarını söylediği kaynaklardan derlediği dikkat çekmektedir. Bu bölümde yer alan bu kısa biyografiler, ele alınan sahâbe sayısı düşünüldüğünde eserin hacmini büyük ölçüde arttırmıştır. Üstelik okuyucunun dikkatini dağıtarak ana meseleden kopmasına sebep olmuştur." (s. 69-70) iddiasında bulunmaktadır. Tezin girişinde de ifade edildiği üzere Şîa'da sahâbe tabakâtı ile ilgili çalışmalar çok yenidir. Onlar da ismi geçen Ehl-i Sünnet kaynaklarından istifade etmiştir. Ona rağmen Yazıcı'nın dikkatinden kaçmış olabilir, kronolojik sıraya göre verdiğimiz için en sonlarda Şîa tabakât kitaplarına da yer verdik. İlgili sahâbîlerin hayatını detaylı vermek çalışmanın sınırlarını aşacağından cerhine ya da ta'diline gerekçe olabilecek pasajlarına yer verilmiş, ayrıntılı bilgi için dipnotlardaki kaynaklara okuyucu havale edilmiştir. Örneğin sahâbe, Hz. Ali'nin safında Cemel, Sıffin ve Nehrevân savaşlarına katılmışsa ta'diline aynı savaşlarda karşı cepheye yer almışsa cerhine gerekçe olarak görülmüştür. Şîa'nın Ehl-i Sünnet kaynaklarına müracaat ettiği ve onlardan kendilerine delil getirdikleri gözden irak tutulmamalıdır.

Yazıcı, "birçok yerde tarihî bilgilerin referansları belirtilmeden verildiğini" (s. 71) iddia ettiği bilgilerin onun dediğinin aksine (referanslı) olduğu aşağıda detaylandırılmıştır.

¹⁰ Demir, *İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru*, 220.

1- “Üsâme b. Zeyd'in sahâbenin iç mücadelesinde tarafsız kaldığı” ile ilgili yaptığımız çıkarımın kaynaksız olduğunu belirtmiştir. Oysaki onun hayatını ele aldığımız kısımda “Üsâme, Hz. Osman ve Hz. Ali döneminde ortaya çıkan fitne ve iç savaşlar sırasında, ‘Müslümanlar arasında kan dökülmesinden çekiniyorum.’ diyerek tarafsız kaldığına işaret ettik ve konunun ayrıntısı için dipnotta birden fazla kaynak verdik.¹¹

2- Yazıcı'nın kaynaksız olarak “Resulullah'ın teravih namazı uygulaması ve Hz. Ömer döneminde uygulamanın değiştirilmesi,” (s. 71) ifadesine yer verdiğimizizi belirtmiştir. Yazıcı'nın ifade ettiği şekliyle belirttiği sayfada böyle bir ifademiz geçmemektedir. Ancak Hz. Peygamber döneminde tek tek kılınan namazın Hz. Ömer tarafından cemaate çevrilmesi ve Şîa'nın bunu bidat olarak gördüğüne dair bilgiler dipnotlarıyla birlikte aktarılmıştır.¹²

3- “Hz. Ömer'in cenaze namazında tekbir sayısını dörde indirmesinin kişilerin faziletlerinin azlığına yorumlanmaması” bilgisinin kaynağı kitabın ilgili yerinde dipnotta verilmiştir.¹³

4- “Mut'a nikâhı ile ilgili verilen bilgilerin” kaynakları kitabın ilgili yerinde dipnotta verilmiştir.¹⁴

5- “Hz. Osman'ın bid'at olarak nitelenen uygulamaları” ile ilgili rivayetler kitabın ilgili yerlerinde alt başlıklarıyla birlikte işlenmiş ve kaynaklarına dipnotlarda yer verilmiştir.¹⁵

6- “İçkinin hicretin IV. yılında haram kılındığı Amr b. Âs'ın Mekke'nin fethine yakın bir zamanda Müslüman olduğu” Amr b. Âs'ın kısa biyografisi verilirken hemen ilk cümlede Mekke'nin fethinden kısa bir süre önce Müslüman olduğuna değinilmiş ve hayatının ayrıntısı için dipnotta kaynaklar verilmiştir.¹⁶ Amr b. Âs ile Velid b. Ukbe'nin içki içtiğine ve Hz. Peygamber'in onlara bedduasına ilişkin rivayeti ve kaynağı Yazıcı'nın işaret ettiği sayfada verilmiş ve rivayet de değerlendirilmiştir.¹⁷ Herkesin bildiği ve bizim yorum olarak aktardığımız “içkinin hicretin IV. yılında haram kılındığı” ile ilgili bir bilgi Yazıcı'nın verdiği sayfada geçmemektedir. Biz rivayeti yorumlarken içkinin hicretin ilk dört yılında tedrici olarak inen ayetlerle haram kılındığını belirtip rivayeti tarih açısından değerlendirmişiz.¹⁸

¹¹ Demir, *İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru*, 385 (364. dipnot).

¹² Demir, *İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru*, 435-436 (663-667. dipnotlar).

¹³ Demir, *İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru*, 437 (668. dipnot).

¹⁴ Demir, *İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru*, 438-441, (672-683. dipnotlar).

¹⁵ Demir, *İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru*, 460-462 (794-804. dipnotlar).

¹⁶ Demir, *İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru*, 488-489 (938. dipnot).

¹⁷ Demir, *İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru*, 489 (939. dipnot).

¹⁸ Demir, *İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru*, 489.

7- Yazıcı, “Fitne hadiseleri esnasında Ebû Hüreyre’nin dağa kaçmasının korkaklığından değil Müslüman kanı dökmek istememesinden kaynaklanması” yorumumuzun bir kısmını alarak başına “fitne hadiseleri esnasında” sözcüklerini eklemiştir. Oysa ilgili yerde şöyle demişiz: “Siffin Savaşı öncesi dağa kaçması onun Müslümanların kanını dökmek istemediğine yorumlamak da mümkündür. Zira eğer iddia edildiği gibi korkak birisi olsaydı ne Hz. Ömer ne de Emevîler ona valilik görevi verirlerdi.”¹⁹ Rivayetleri değerlendirirken yaptığımız yorumdur. Dolayısıyla kaynaklıdır. Yazıcı, “Ebû Hüreyre’nin Emevî ailesine yakın durması, iç savaşlarda tarafsız kalması” (s. 71-72) ifadelerini konunun sonunda yaptığımız yorumdan hareketle kaynaqsız aktardığımızı iddia etmiştir. Oysaki hayatını anlattığımız yerde “Hz. Ali dönemindeki fitne olaylarında tarafsız kalan Ebû Hüreyre 58/678 yılında vefat etmiştir.” diyerek dipnot vermişiz.²⁰ Emevî ailesine yakın durmasını sayfa 497’de aktardığımız “Şîa’ya göre Emevîler, sırf kendi görüşüne uygun olan hadisleri rivâyet ettiği için Ebû Hüreyre’yi Medine emîrliğine yükseltmişler, önceden fakir olduğu halde ona Akik’te bir saray yaptırmışlardır. Bu lütuflar karşısında Ebû Hüreyre, Benî Ümeyye’nin işlerini kolaylaştırmış ve anlayışlarını destekleyen yeni bir din yorumu sunmuştur. Bu vb. iddialarından hareketle Kâşifu’l-Ğitâ; Ebû Hüreyre, Semüre b. Cündeb, Mervân b. el-Hakem, İmrân b. Husayn, Amr b. el-Âs vb. râvilerin rivâyetlerinin Şîa nezdinde sivrisineğin kanadı kadar değeri olmadığını söylemektedir.”²¹ Bu bilgiden hareketle konunun sonunda yaptığımız değerlendirmede Emevî ailesine yakın durmayı çıkarmışız. Dolayısıyla daha önce zikredilen bir rivayetten çıkarılan kaynaklı bilgidir.

8- “Hz. Ebû Bekir’in mağarada korkmasını şahsi bir korkudan ziyade Resulullah’a gelebilecek bir zararın ümmetin helakine yol açacağını düşünmüş olabilir.” düşüncemizin “Mesned teşkil etmesi için mutlaka bir rivayete dayanması gerekir.” (s. 72) diyerek bizi mesnedsiz yorum yapmakla ve geliştirdiğimiz bazı eleştirilerimizi dolaylı olarak bize yöneltmektedir. Yazıcı’nın iddiasının aksine biz öncesinde Şîa’nın kaynaklarından rivayetleri aktarmış²² daha sonra geliştirdiğimiz yoruma destek olarak da Tevbe sûresinin 40. âyetini getirmişiz.²³ Oysa bunun yerine şöyle de yorumlanabilir diye alternatif yorumlar geliştirmesi beklenirdi. İddiasının aksine bu ifadelerde sorun olmadığını söylemek mümkündür.

9- “Yine Hz. Fatıma’nın Fedek arazisi meselesini ele alan yazar, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer’in, arazinin mülkiyetinin kendisine ait olduğuna dair şahit getirmesini istediklerini, Hz. Fatıma’nın iki şahit getirmesine rağmen lehine karar verilmediğini beyan etmiştir.” (s. 72) bilgileri referansız aktardığımızı iddia etmiştir. Dipnot verdiği sayfa bizim tezle ilgili genel değerlendirme yaptığımız

¹⁹ Demir, *İmâmiyye Şîasi’nda Sahâbe Tasavvuru*, 501.

²⁰ Demir, *İmâmiyye Şîasi’nda Sahâbe Tasavvuru*, 494 (970. dipnot).

²¹ Demir, *İmâmiyye Şîasi’nda Sahâbe Tasavvuru*, 497 (982-983. dipnotlar).

²² Demir, *İmâmiyye Şîasi’nda Sahâbe Tasavvuru*, 406-407 (513-515. dipnotlar).

²³ Demir, *İmâmiyye Şîasi’nda Sahâbe Tasavvuru*, 407.

başlıktır. Oradaki bilgileri kaynaklarıyla birlikte tezin farklı yerlerinde ele aldık. Onun belirttiği konu ise “Hz. Peygamber’in Mirası ve Fedek Arazisi”²⁴ başlığında derinlemesine işlenmiş ve dipnot da verilmiştir.²⁵ Ayrıca “Şîî müelliflerin, Hz. Ömer’in Ümmü Eymen ve Hz. Ali’nin şahitliklerini kabul etmediği rivayetlerine karşılık, Sünnî kaynaklarda ise Hz. Ebû Bekir’in kabul etmediği geçmektedir. Hz. Ebû Bekir’in bu şahitliği kabul etmemesinin nedeni de Müdâyene âyetinde (Bakara, 2/282) belirtildiği üzere bir erkek-iki kadın veya iki erkek şâhid şartının yerine gelmemiş olmasından dolayı olduğu ifade edilmiştir.” şeklinde yorum geliştirilirken de kaynak verilmiştir.²⁶ “İmâmiyye Şîası’nın Sahâbe Tasavvurunun Analiz ve Tenkidi” başlığı çalışma boyunca ele alınan rivayetlerin belli başlıklar altında analiz edilmesi için yapılmıştır. Buradaki analizlerin hepsinin kaynağı çalışmanın içerisinde geçmektedir. Zaten rivayetlerin hepsi tek tek burada kaynaklarıyla birlikte zikredilse hem çalışma iki katına çıkar hem de tekrar olur. Bunların önüne geçmek için analiz, çıkarım ve tenkitlerin çok kritik yerlerine dipnot verilmiştir. Yazıcı’nın “Öte yandan Fedek arazisi meselesinde Hz. Ebû Bekir’in kararında etkili olduğu rivayet edilen şahit meselesinin dışında karara etki eden başka saikler de vardır. Resulullah’ın uyguladığı şekliyle uygulamanın sürdürülmesi düşüncesi ve Hz. Ebû Bekir’in peygamberlerin miras bırakmayacağına dair hadisi referans göstermesi bunların başında gelmektedir.” diyerek bizim ele almadığımızı iddia ettiği konuları/rivayetleri detaylı bir biçimde “Hz. Peygamber’in Mirası ve Fedek Arazisi”²⁷ ele aldık. Daha önce de dediğimiz gibi Yazıcı çalışmaya bir bütün olarak bakmamış olabilir. Bu da muhtemelen çalışmanın hacminden kaynaklanmıştır. Ayrıca makalenin sayfa 72-73’te eksik olarak addettiği konuları “Hz. Peygamber’in Mirası ve Fedek Arazisi”²⁸ başlığında ayrıntılı bir biçimde ele almışız.

Yazıcı, “Çok yönlü tartışmaların bir iki rivayetle kritik edilerek yargılar verilmesi de eserde tarih anlatımı ile ilgili gördüğümüz sorunlardandır.” (s. 74) dedikten sonra getirmiş olduğu “Hz. Ali’nin Hz. Ebû Bekir’e biati meselesini kitabın 185-202 sayfaları arasında geniş bir biçimde işlemişiz. Dolayısıyla bu konu bir iki rivayetle geçiştirilmemiştir. İddiasının aksine rivayet farklılığına işaret etmek (s. 74) onları kabul ettiğimiz anlamına gelmemektedir. Görüldüğü üzere onun kaynaksız bilgi dediği her bilginin kaynağı çalışmada yer almaktadır.

Yazıcı’nın “Tarihî hadiselerin Şîa’nın sahâbe ile ilgili ithamlarında kullandıkları temel delillerden olması bakımından yazar, bunları önemsemekte

²⁴ Demir, *İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru*, 202-214.

²⁵ Demir, *İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru*, 204 (631. dipnot).

²⁶ Demir, *İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru*, 214 (684. dipnot).

²⁷ Demir, *İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru*, 202-214.

²⁸ Demir, *İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru*, 202-214.

haklıdır.” (s. 74) dedikten sonra kendi görüşlerini merkeze alarak yaptığı eleştiriler ve çalışmanın Ehl-i Sünnet kaynaklarından faydalanarak oluşturulduğu iddiası onun Ehl-i Sünnet ve Şîa'nın kaynaklarını birbirine karıştırdığı izlenimini vermektedir. Ayrıca bize ait olmayan dipnotta kaynağını verdiğimiz bazı düşünceleri bize atfetme yanlışlığına düşmüştür. “Bu çok tartışmalı meselelere temas edilmemesi” dediği ifadenin öncesinde bahsettiği herhangi bir mesele bulunmamaktadır. Tez boyunca aktarılan yüzlerce rivayetten de anlaşıldığı üzere ihtilaflı görüşleri kesin bilgi gibi aktarmadık. Dolayısıyla nesnellikten uzak eleştirilerine katılmıyoruz.

Yazıcı'nın muğlak dediği bazı konularda kendisine hak vermekle birlikte bazısında muğlak olarak ifade ettiği şeyi çalışmanın başka bir yerinde açıkladığımızı gözden kaçırmış olabilir. Çalışmanın konusuyla doğrudan ilgisi olmayan yerlerde detay bilgi vermememizi tespit etmesi önemlidir. Ancak bunu eleştirmesi düşündürücüdür. Yazıcı'nın yer yer tespitlerimizi önemli bularak aktarması (s. 60, 66) daha fazla örnek vermenin faydalı olacağını belirtmesi önemli (s. 71) olmakla birlikte tezin sınırlarını aşacağından konuyla doğrudan ilgisi olmayan yerlerde fazla örnek vermekten kaçındık.

Yazıcı, eleştirilerinde kitap bütünlüğünü merkeze alsaydı birçoğunu yapmayabilirdi. Örneğin, konu boyunca anlattıklarımızı en sonunda değerlendirirken o, daha önceki anlatımları görmeyerek “Bu iddiasını destekleyecek yeterli bilgiye yer vermemesi dikkat çekmektedir.” (s. 65) gibi ifadeler kullanmaktadır. Değerlendirmelerinin birçok yerinde “Ehl-i Sünnet görüşünü benimseyerek” (s. 64), “Anlatımın odağını Ehl-i Sünnet cihetinin görüşlerine doğru kaydirmiştir.” (s. 60), “savunmuştur” (s. 64,65,66) “tehdit etmiştir” (s. 73) gibi keskin ifadeler kullanması ilmî değildir. Ayrıca Ehl-i Sünnet'in birden fazla fırkası, tonu ve fraksiyonu vardır. Hangi Ehl-i Sünnet ve kime göre Ehl-i Sünnet'i tespit etmek bile çok ince bir çalışmayı gerektirmektedir. Dolayısıyla bu türden eleştirilerinin isabetli olmadığını söylemek mümkündür.

Sonuç

Sayın Yazıcı'nın değerlendirmelerinde vardığımız bazı sonuçları aktarması, onlara önem atfetmesi önemli olmakla birlikte değerlendirmelerinde bizi Ehl-i Sünnet savunucusu olarak lanse etmesi, eleştirmek için zorlama yorumlar yapması, kitap bütünlüğünü göz ardı etmesi, keskin ifadeler kullanması, kaynaksız bilgi aktarmamamıza rağmen bunu iddia etmesi değerlendirmelerinin en zayıf halkalarını oluşturmaktadır. Yazıcı yorumlarımızı beğenmeyebilir ki her çalışmada herkesin her şeyi beğenmesi söz konusu olmayabilir. Ancak yazarı töhmet altında bırakacak ifadeler kullanmaktan kaçınması gerekirdi.

Her ne kadar 22 sayfa gibi geniş bir değerlendirme yapmış olsa da değerlendirmeleri yer yer birbirinden kopuk ve kitap bütünlüğü ile ilişkisi zor

görülmektedir. Yapılan çalışmayı yüzeysel bir biçimde, ya da parça parça okumuş olabileceği düşüncesi bizde ağır basmaktadır. Çalışma ile ilgili bulguları ve tespitleri aktarırken yumuşak, kendince gördüğü noksanlıkları belirtirken daha sert ve keskin bir dil kullanmıştır. Çalışmanın hazırlandığı alanın kavram ve literatürünü göz önünde bulundursaydı bazı eleştirileri yapmayabilirdi. Son tahlilde emeğine saygı duyduğumuzu ifade eder tekrar teşekkür ederiz.

Kaynakça

Demir, Abdulalim. *İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru*. Ankara: TDV Yayınları, 1.Basım., 2022.

Yazıcı, Şehba. "Abdulalim Demir, İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022." *Turkish Journal of Shiite Studies* 5/1 (30 Haziran 2023), 56-77.